

VIII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1929. november 23.

Ravasz László 1929. augusztus 5-én a youngstown-i (Ohio, USA) magyar református gyülekezet tagjaival – „Lelkészeink egy olvadó jégtáblán próbálnak virágos kertet ültetni és házat építeni; ez adja munkájuk tragikus komolyságát. Nehézzé teszi a munkát az, hogy az egyházat semmi más erő sem tartja össze, mint a lelkipásztori munka személyes vonzóereje.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Idei jelentésem rövidebb lesz, mint a megelőzőek, mert az elmúlt évben történt meg a Dunamelléki Egyházkerület püspökével az a különös eset, hogy szinte öt hónapig távol volt őrhelyétől. Az így megfoghatatlan munkaév jórészét is zsinati és konventi ülések, ezenkívül pedig nagy egyháztörténelmi évfordulók emlékei és külföldi kapcsolatok vagy események hatásai foglalták le. Mindebből az következik, hogy mostani jelentésem kivételképen nem annyira egyházi életünk belső kérdéseivel foglalkozik, mint inkább egyházunk külső vonatkozásaival.

Személyi változások

Az élet és a halál nagy változandósága, ez az örök *semper idem*¹, most is foglalkoztat. Először, a szélesebb mezőkre tekintve, elsratjuk csabacsüdi Dókus Gyulát, a sárospataki főiskola curátorát², akinek halála konventünk és zsinatunk világi elnökének: Dókus Ernő főgondnok úr Őméltóságának sebezte meg testvéri szívét. Megemlékezünk arról, hogy világi tanácsbírói karunk elveszítette egyik ékességét, *Vargha Gyula* nyugalmazott államtitkárt, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság másodelnökét. Ősi református, középnemes család sarja volt, akiben különös erővel lobogott a magyar történelmi öntudat és ez öntudat tüzeiben a szabad szem színképelemzése is megláthatta a református hit, áldozat és szenvedély színeit. Mint tudós, szakmáját derekasan szolgálta és előrevitte, mint tisztviselő, a megbízhatóság és magasabb szempontok testté válása volt, mint politikus, hű volt, igaz volt és magyar volt. Költői pályafutásában két dolgot lehetett csodálni: másodvirágzása gazdagabb és színesebb volt, mint az első, mert génusza haláláig nőtt. Mint kései Arany-utód, szenvedélyes őrizője volt az ősi hagyományoknak, de egy csomó új színt, képet, formát és szemléletet hozott be a magyar költészetbe. Költői értéke messze túlnő kritikái vagy irodalompolitikai felfogásán, s alkotásai akkor is frissek és szépek lesznek, mikor a késői nemzedék az ő védelmi és támadó harcait már rég elfelejtette. Szerénysége nagyobb volt az Aranyénál, öntudata érzékenyebb volt, mint a Petőfié, líraisága mellett hajthatatlanul kemény volt, pesszimizmusán komoly profetizmus izzott átal, s külső emberének keretein átsüt nagyságának fogyhatatlan fénye.

Lelkipásztoraink sorában az idén is aratott a halál. Elköltözött *Czuczor János* lelkész, rettentő szenvedések árán; kidőlt *Balogh Gyula*, nyugalmazott lelkész és *Bakó József* nagykőrösi lelkész meszszi dörgő váratlansággal, *Göde Sándor* pécsváradi lelkésznek napja felhőkben lealkonyult és *Losonczi Gézából*, Érsekcsanád papjából tört remények romja maradt csupán. Nyugalmazott lelkészeink közül elköltöztek: *Decsy Károly*, *Mészöly Győző* és *Vitányi Bertalan*. Gondoljunk kegyelettel kedves halottainkra, akikről tudjuk, hogy életük a Krisztussal el volt rejtve az Istenben és mikor Krisztus, a mi életünk, megjelen, ők is megjelennek a dicsőségben.

Nincs közöttünk *Kátai Endre* tolnai esperes és kormányfőtanácsos. Huszonhárom évig volt egyházmegyéjének atyja és vezére, patriárkája és hadnagya egy személyben. Idegenség száll a szívünkre, hogy ő nincs mellettünk, s most, amidőn elköszönünk tőle, felemlegetjük erejét, bölcsességét, gyakorlati ügyességét, meleg és hű barátságát. Kívánjuk neki, hogy fáradalma a nyugalom hosszú és csendes alkonyóráin pihenje ki és még sok kedves találkozást reménylünk vele. *Pálóczi Czinke István*, a felvi-

¹ „mindig ugyanaz” – állandóság

² gondnok

déki megszállott területek püspöke és konventi elnöke visszavonult nehéz szolgálatától. Adjon neki a Kegyelem Istene sok csöndes évet, hogy megpihenhessen testet-lelket sorvasztó szent munkájának fáradsalmaitól.

Tavaszi rendkívüli közgyűlésünk beiktatta hivatalába az új lelkeszi főjegyzőt, főtiszteletű és méltóságos *dr. Kováts J. István* teológiai tanár urat, valamint azokat a tanácsbírákat, akiket a legutolsó őszi közgyűlés által választás alá bocsájtott helyekre hívott el a presbitériumok bizalma: *Czeplédy Sándor, Kulifay László, Sáfár Béla, Juhász Andor, Szeless László és Kolosváry Bálint* urakat.

A tolnai esperesi székbe *Szakács Imre* mórágyi lelkeszt ültette egyházmegyéjének bizalma, akit ez alkalommal, mint szolgálatban legfiatalabb esperest, szívből köszöntünk s közöttünk való forgolódására Isten áldását kérjük. Távolabbi viszonylatban, de a testvéri szeretet kötelességével köszöntöm *Pesthy Pált*, a bányai ev. egyházkerület új felügyelőjét és *Mikó Ferencet*, a csonkamagyarországi unitárius egyház világi vezérét és kívánom, hogy magas tisztük sikerekben gazdag teljesítése közben velünk együtt szolgálják és érezzék a protestáns szolidaritást.

Nem tudnék elmenni a személyi dátumok mellett anélkül, hogy meg ne emlékezzem gróf *Teleki József* egyházkerületi főgondnok úr Őexcellenciájáról, aki az idén töltötte be hetvenedik születésnapját. Minél tovább érezzük magunk között meleg szívét, arany jellemét, őseihez méltó buzgóságát, annál nagyobb tisztelettel és szeretettel vesszük körül nemes személyiségét. Hálásak vagyunk Isten iránt, hogy gondviselő keze nekünk adta és ez ajándékot megtartotta a veszedelemnek óráján is, amikor nemrég élete legnagyobb kincséért, áldott lelkű hitveséért kellett remegnie. Fejezzük ki mindkettőjük iránt benső tiszteletünket és ajánljuk mindkettőjüket gondviselő oltalmába.

Történelmi dátumok

Minden századévnek első negyede táján belépünk a reformáció nagy emlékeinek csillagkörébe. Az idén volt négyszáz esztendeje, hogy a speyeri birodalmi gyűlésen elhangzott a korszakalkotó protestálás az ellen, hogy többség-határozattal lelkiismeret fölött uralkodni lehessen. Mindig akkor fordult meg a történelem, valahányszor egy nemzedéknek volt bátorsága Istennek adni igazat az emberekkel szemben. Ez a protestáció tulajdonképpen megisméltése annak, amit Péter apostolék tettek az üldöző hatalom előtt: Istennek kell inkább engedni és nem az embereknek. A speyeri birodalmi gyűlés emlékezetét a mai szomorú világhelyzet a németiség ünnepévé kicsinyítette, de jelentősége túllépi a nyelvek és ágazatok határait, mert annak az emléke, hogy az evangéliumi protestantizmus először jelent meg teljes öntudatában és teljes fegyverzetében az országok sorsát eldöntő fórumon.

Ugyancsak az idén volt négyszázéves évfordulója a marburgi colloquiumnak³ is. Ma már sok tekintetben másképpen látjuk azt a történelmi helyzetet, amelyben a marburgi colloquium nagy vállalkozása megtört ezen az ultimátumon: *Ihr habt einen anderen Geist denn wir.*⁴ Ma megint tisztábban látja a szellemtörténet az evangélikus és református vallásos megújódást. Látjuk azt, hogy a különbségek idői korlátok voltak, az egység időfeletti szellemi valóság. Ma már nem áll szemben Luther és Kálvin úgy, mint két vetélytárs, vagy ellenfél, hanem úgy viszonylik egymáshoz, mint apa és fiú; Kálvin nem Lutherrel áll szemben, hanem Loyolával és Luther antipodusa⁵ nem Zwingli vagy Kálvin, hanem a római püspök. Még a dogmatikai tudomány is a lutherizmus és kálvinizmus közötti különbséget methodi-

³ kollokvium, beszélgetés, egyeztetés

⁴ Más lélek van bennetek mint bennünk – Luthernek tulajdonított mondat Zwinglivel szemben

⁵ ellenkező oldal

kainak és történetinek tartja, amely fölött egy új mozgalom, a reformátori irány kapcsolatot teremt az által, hogy a lényeges egyezéseket a lényegtelen különbségekre visszavezeti. Mindenesetre a marburgi colloquium nagy mementó nekünk arra, hogy a keresztyénség egyharmad részét kitevő protestantizmus belső egységét, az evangéliumi katholicitást teljesebben és határozottabban kiépülni segítsük.

Meg kell emlékeznünk az istenes vén emberről, *Károli Gáspárról*, a gönczi papról és kassavölgyi esperesről, aki egyszerű és alázatos lelkével olyan szolgálatot tett a magyar művelődéstörténetnek és a magyar evangéliumi egyháznak, mint kevesen a kard és a toll fejedelmei közül. Ő adta kezünkbe névtelen és tudós társaival a teljes magyar Szentírást, amely sok imádkozás, verejték és tusakodás árán, a Szentlélek Isten látható segedelmével Vizsolyban, 1590-ben megjelent. Nyelvészetiileg itt-ott elavult, tudományos előfeltételei itt-ott megváltoztak, de csalhatatlan ösztöne, amellyel az Ige igazságát magyar nyelven elmondja, filológiai eredmények felett kimagasló exegétikai⁶ értéke határozottan az inspiráció titkát és csodáját mutatja. Ez az a könyv, amit a legtöbb magyar ember olvasott el, mióta magyar emberek olvasni tudnak; ez az a könyv, amelyet a legtöbb magyarnak kell olvasnia, amíg magyar emberek olvasni tudnak; az pedig, hogy ez a legtöbbet olvasott, legelterjedtebb magyar könyv épen a Biblia, Istennek olyan ajándéka, amelyért Előtte kell leborulnunk és Neki adnunk tisztességet. A Károli-centennárium még belsőbbé és lelkesebbé tette a Brit és külföldi Bibliatársulat 125 éves évfordulójának emlékeztétét. A háború után Magyarországon négy új bibliafordítás adta magyarok kezébe az újszövetséget s hallottuk az ünnepélyen, hogy a bibliafogyasztás arányszáma Magyarországon emelkedett a legmagasabbra. – A magyar akkor lesz bensőleg nagy nép, ha újra bibliás nép lesz!

A nagy dátumok élénk hozták Bethlen Gábornak, Erdély és Magyarország választott fejedelmének dicső alakját. Szemmelátható volt, miképpen küzdött ez a dicsőségéből és történelmi igazságokból szőtt alak korunk nyomasztó ködeivel, idolumokból⁷ és illúziókból összeverődő homályával. De nem a csillag a gyöngébb, ha egy felhőfolt el is tudja takarni a fényét. Nem Bethlen Gábornak van szüksége a mai nemzedékre: a mai és holnapi magyarságnak van szüksége a Bethlen Gábor szellemére. Egyházkerületünk külön is meg fog emlékezni róla, ez a néhány sor bevezető volt a tárgysorozat következő pontjához.

Van azonban egy évforduló, amely legközelebről és különösképen minket érdekel. Az idén volt száz esztendeje annak, hogy egy nagy erdélyi tudós és politikus házában megszületett *Szász Károly*, a magyar szellemi életnek egyik büszkesége, a Dunamelléki Egyházkerületnek nagynevű püspöke. A XIX. századnak ő volt a legmunkásabb szelleme. Többet és többfélét senki sem dolgozott, mint ő. Ő volt a leghasznosabb szellem, mert rajta keresztül érkeztek e nemzet lelkébe az egyetemes irodalomtörténetnek szépségei és igazságai. A legnagyobb magyar papliterátorról a Kisfaludy Társaságban emlékeztem meg. Pásztori, püspöki és emberi nagyságát holnapi Szász Károly-ünnepélyünk fogja méltatni. E pillanatban hódoljunk áldott emlékezte előtt Dániel próféta ígéretével: a bölcsék, akik sokakat igazságra vezetnek, fénylenek, mint a csillagok.

Személyesen nem vehettem részt azon a korszakalkotó ünnepen, amely a skót reformátusság két legnagyobb egyházának, a Church of Scotland-nak és az United Free Church-nek egységét mondta ki. A magyar református egyház küldöttségében egyházkerületünk részéről dr. Kováts J. István és dr. Benedek Zsolt vettek részt. Ennek a korszakalkotó ténynek azért kell örülnünk, mert hatalmas bizonyágtétel amellet, hogy az azonos szellemű egyházak egységesítése az evangéliumi katholicitás kiépítésének első lépése és nagy feltétele. Messzehangzó tanítás ez arról, hogy ne a differenciálódás

⁶ a Szentírás-magyarázat tudománya

⁷ bálványokból

egyoldalú útját járjuk, hanem keressük a nagy közösségeket és a nagy közösségekben a kollektív erőt. Krisztus anyaszentegyházának reá kell jönnie, hogy a heresis⁸ csak ott jog, ahol kötelesség, de az unio mindenütt kötelesség, ahol lehetőség.

A zsinat

Egyetemes egyházunk érdeklődését zsinatunk törvényalkotó munkája foglalja le. A tavaszi ülészen megalkotta az egységes liturgiát, amely itt-ott megalkuvás árán jött ugyan létre, de azért nagy lépést jelent előre a magyar ref. egyház lelki egysége és tisztább hitvallási öntudata felé. A lelkészválasztási törvény is jókora haladást ígér. Általában zsinatunkon megnyugtató módon érvényesül az az alapelv, hogy egyházunkat saját reformátori örökségével és igazságaival minél teljesebben átítassuk. Az a meggyőződésem, hogy a református ébredés csak akkor lesz hús és vér, élet és történelem, ha egyházunk szervezetét, intézményeit és életműködését tölti meg a kálvinizmus szellemével. Épen ezért még teljes mértékben fennáll ennek a nemzedéknek legnagyobb feladata, az egyház missziói munkájának olyan kiépítése, amely minden társadalmi tevékenységet magába vesz és minden egyleti munkát, mint primus ágens⁹, maga vezet. Akármelyik munkát nézem, amelyet most szabad egyesületek szervezesebb autonómia nélkül, csökkent felelősséggel, legjobb esetben félhivatalosan végeznek, elkezdve az egyházpolitikától az evangelizációig, a missziói munkától a sajtóig: mindeniket igazán jól, isteni tekintéllyel, egyéni véletlenektől függetlenül csak maga a történelmi egyház végezheti el; az az „egyesület”, melynek alapszabályai az örökkévalóságban készültek, emberi formát százados jogfejlődés során nyertek, amely közjogi kiváltságokhoz a történelem harcaiban jutott, s amely emberi alkatában is a Szent Léleknek kiváltképpen való instrumentuma.¹⁰ Az egyesületi keresztyénségnek csak ott van létjogosultsága, ahol egy megcsontosodott, adminisztratív orthodoxia fél a misszió alanyává válni; de ha az egyháznak van bátorsága vállalni minden szolgálatot, amelyre el van hívva: az egyesületek akkor teszik a legnagyobb szolgálatot, ha az egyház élő organizmusába bekapcsolódnak. Bizony mondom néktek, hogy a magyar református egyház több mint az ORLE¹¹, több mint a Kálvin Szövetség, több, mint a Soli Deo Gloria és több mint a Hit és Szolgálat s mindezeknek csak akkor van értelme, ha az egyháznak öntudatos szervei vagy prolongációi.¹² Ma úgy áll a dolog, hogy az egyház kedvetlenül követi ezeknek kezdeményezéseit, pedig ezeknek kellene örömmel követniök az egyház kezdeményezéseit. Mert az egyházban benne van az az egyesületi tag, aki egyházi adóján kívül óriási egyesületi adóterhet hordoz; benne van az az egyesületi elnök, vagy főtitkár, aki az egyháztól elvont idejével szolgál szabad egyesületet; beletartozik az a nemes cél, amelyet az egyesület tűz maga elé s beletartozik az a Lélek, amelyik a munkában nyilvánul, ha nem is olyan tisztán, mint azt egyházban. Talán azok a nehéz idők, amelyek reánk következnek, megtanítanak arra, hogy egyetlen drága intézmény és isteni vállalkozás van, amelynek az állam, a társadalom, a hivek segítségére egyedül van igazi jogcíme, amely egyedül képes és kötelezett istenországát építésének minden református szellemű munkáját elvégezni, s ez az egyház. Ez a gondolat speciálisan magyar szükségből eredt, mert ezen a földön az egyház egyfelől közjogi helyzeténél, másfelől kisebbségénél fogva a református életideálok zárt egységét és teljes munkaprogramját adhatja.

⁸ eretnecség

⁹ első, legfőbb cselekvő

¹⁰ eszköze

¹¹ Országos Református Lelkészegyesület

¹² kiterjesztései

Élet az egyházmegyékben

Az egyházmegyék a lelki élet haladására megnyugtató képet nyújtanak. Bár lassan hódít tért az új egyházi ideál a pásztori munkának magasabb felfogása és a lelki megújulás nagy gondolata, kétségtelen, hogy ezen a téren haladást kell látnunk. Még mindig sok a tennivaló s még mindig kell hangsúlyoznunk, hogy a pásztoroknak és presbytereknek eszményi képe s gyakorlati realizálása terén sok a tennivaló. Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy még mind a két tényező a másikban keresi a hibát s a másikat akarja megreformálni és nem önmagát. Ezer igazi pásztor és tizenkétezer presbyter többet jelent a magyar reformátusságnak, mint egy millió hold földbirtok és tízszeres, aranyra valorizált államsegély. Ezt a hadsereget pedig kiállíthatjuk akkor is, ha elnyomnak, üldöznek, koldússá tesznek és keresztre vernek; mennyivel inkább most, mikor még segítenek is benne?

A belső épülés mellett egyházkerületünk külső megépülése is megnyugtató képet mutat. Ezekben az időkben egyre-másra épülnek a templomok, egyházi épületek és iskolák. Ha csak azokról teszek is most említést, amelyeknek felszenteléséről az egyházmegyék jelentései, vagy hivatalom adatai értesítenek, meg kell említenem négy példaadó kis gyülekezetet, Vált, Dombóvárt, Mórágó és Szadát, amelyeknek templomait az idén szenteltük fel. Amott én, a három utóbbinál Kováts J. István főjegyző úr szolgált. Elismeréssel jelentem, hogy Dunavecse új polgáriiskolai épületét felépítette.

Iskolaügy

De keserű jelentés húzódik végig az egyházmegyék jelentéseiben, midőn iskoláink helyzetéről, a hívek és a lelkészek, tanítók anyagi helyzetéről beszélnek.

Elvileg igazat adok a kormánynak abban, hogy az elnéptelenedő gyülekezetek iskoláitól meg akarja vonni az államsegélyt. De itt minden a végrehajtás módjától függ. Először is nem igazság az, hogy az apák ették meg az egrest és a fiak foga vássék el tőle. Ahol a népszaporaság terén kedvező fordulat állott elé, vagy ígérkezik, az iskolát semmi körülmények között sem volna szabad elsorvasztani. Ahol elnéptelenedett felekezeti iskola van, de a község adójának tetemes részét reformátusok fizetik, történelem ellen való véték s egyben igazságtalanság községi iskolákat teremteni s azokba olvasztani be négyszázéves elemi iskolákat. Ezeket az iskolákat a kultuszminiszter úrnak dédelgetni és kirakatba kellene tennie, mert ezek az igazi bizonyosságok a magyar kultúrfölény mellett. Semmi nehézsége sincs annak, hogy a községi iskolák növendékeit ilyen iskolákba tereljék; a tanterv, az állami, a vallásos nevelés zavartalanságra biztosítva van s az a nép, amely ezeket az iskolákat a legsötétebb századokban fenntartotta, megérdemel egy kis türelmet és várakozást. Kétkedem abban, hogy e módszerrel tetemesebb megtakarításhoz lehetne jutni. Az elnéptelenedett református iskolának megmarad üres épülete – s egészen bizonyos, hogy a megduzzadó iskolának nemsokára építési államsegély kell; az is bizonyos, hogy a vándorbotra jutott református rektor helyett nemsokára új tanerőt kérnek a kényeztetett iskolába, természetesen a felekezeti arányszám alapján. Legutolsó esetben pedig fennáll az az igényünk, hogy a kormány a beszüntetendő államsegélyt biztosítsa nekünk, népes és gyarapodó gyülekezetünkben létesítendő új református iskolák számára.

Iskolaügyünknek egy másik fájó kérdése szintén megoldásra vár. A mostani joggyakorlat szerint a felekezeti iskolák fenntartósági járulékát egyoldalúan a közigazgatási hatóságok állapítják meg, sokszor az egyház megkérdezése nélkül. Aki ismeri a magyar vidéki közéletet, tudja, hogy ez sokhelyt a kormány intenciója ellenére a hatalmi szóval kivetett és kényszerrel behajtott kultúrsarc ismérveit ölti fel. Igaz, hogy a kormány esetenként kész méltányosan ítélni meg a helyzetet. De ez a méltányosság a politikai érdekeltség vagy befolyás mértéke szerint nő vagy száll az igazság vonala fölé vagy alá;

továbbá a miniszter egyik érdekelt fél, aki ez ügyben a legfőbb bíró. Ez az összes közegek anyagi tökéletessége mellett is jogbizonytalanságot teremt vagy legalább is a bizalmatlanságot szubjektív okokkal és látszatokkal táplálja. Magának a kormánynak is érdeke, hogy az egyház meghallgattassék s vitás esetekben független bíróság döntsön a kérdés fölött. Az állami mindenhatóság igen kényelmes kormányzati eszköz, de kétélű fegyver, s ezért a kormánynak is érdeke, hogy a közigazgatási bíróság e téren is illetékességet nyerjen.

Anyagi kérdések

Mindnyájan érezzük, milyen súlyos gazdasági krízis nehezedett reánk. Nekem különösen is feltűnt, hogy öthónapi távollétem alatt gazdasági és közéleti viszonyaink mennyire megromlottak. Tudom, hogy ez a helyzet nem új tényező következtében állott elő, hanem az általános világpangás mélypontja és a háborúnak egyenes következménye, utolsó nagy próbánk a reconvalescenciában¹³. Nincs is okunk pesszimiztának lennünk; épen kálvinista embereknek predestinációs hittel kell e nehézségek szemébe néznünk. Vállalnunk kell a legnagyobb önmegtagadást és segítségére kell sietnünk e kormánynak takarékosági programja keresztülvitelében, magunk érdekeinek hátratétele árán is. Mindenekelőtt azt kell megtennünk, hogy új alkotások helyett a meglévők konzerválására fordítsuk minden erőnket. Homokra és remélt államsegélyre épített alkotások terén egy kis önmegtagadást kérek. Felemelem tiltakozó szavam az ellen, hogy az államsegély bármily kevés része szabad egyesületek s egyetemes szempontból nem indokolt egyéni kezdeményezések tropikus felnövelésére fordítottassék, rendesen helyi politikai tényezők egyéni befolyásának erőltetésére. Jaj nekünk, ha minden képviselő és minden pártelnök politikai szempontokból fog helyi vállalkozásokat kierőszakolni s ezzel az egyház építésének egyenletessége és rendszeressége megbénul. Ma az állami támogatás minden fillérje a történelmi intézmények fenntartására kell s ne kezdjünk addig új intézményeket, míg százados intézményeink a csőd előtt állanak. Kerületi, közigazgatási államsegélyünk, theológiánk, tanítóképezdeink, középfokú iskoláink s a gyülekezetek adósegélye az első legfontosabb dolog, minden csak azután jöhet. De épen ezért különös aggodalommal és szomorúsággal fogadom azt a hírt, hogy államsegélyeink a következő évben nem emelkednek, hanem leszállanak. Én semmi esetre sem itt kezdeném a takarékoságot. Nem azért, mert egyházi ember vagyok s minden bagoly a maga fiát szereti, hanem higgadt politikai okokból, a kormányzat érdekében. Először is nem tartom igazságosnak az egyik fiú kenyereén takarékoskodni, mikor a másik gyermek kaláccsal jól lakott. Másodszor nem okos dolog 5%-ért, azaz néhány százezer pengőért az egyházi autonómia széles mezején nyugtalanságot okozni és új, nagy surlódási felületeket szerezni, mikor egészen csekély erőfeszítéssel ezt a nagy területet meg lehetne nyugtatni. E terület nyugalma azért is fontos, mert a reánk váró nehéz és izgatott napokban sehonnan nem lehet olajat várni, csak az okos szűzek lámpásaiból: az egyháztól. Gondoljunk arra, hogy most megint, mint a háborúban, a nép erkölcsi ereje, idegeinek nyugodtsága és komoly bizodalma a legfőbb érték s ennek a megtartására kell minden erőnket fordítanunk. Én remélem azt, hogy e meggondolás megkímélne minket attól a keserűségtől, amit államsegélyeink leszállítása okozna.

E tárgynál kell rámutatnom a kerület gazdasági ügyeire is s a mi saját belső gazdasági válságunkat az atyák szívére kötnöm. Egyházkerültünk költségvetése tetemes deficittel zárul. Összehasonlítva a mai helyzetet az 1914-ikivel, meg kell állapítanunk, hogy kerületünk vagyona az utóbbi 15 év alatt nemcsak hogy nem fogyott, hanem gyarapodott. Meg kell állapítanunk, hogy birtokaink jövedelme szépen

¹³ itt: felépülés, lábadozás

emelkedett, a közpénztárnál szinte többszörösére. De az ébredő református egyházi élet szükségleteket teremtett s a továbbfejlődés új szellemi erők alkalmazását tette szükségessé s ez azt eredményezte, hogy a személyi kiadásoknál, a közpénztárnál is – hol csak a püspök javadalma kevesebb, főképen a szilashalmi földbirtok megnyerése következtében, – tetemes új igény lépett fel, főképen pedig a theológia számlájánál, ahol a tanárok létszámának emelése és fizetésének korszerű rendezése vetett reánk új, nagy terhet. Ezzel szemben áll az a tény, hogy a közpénztárnál az 1914. évi 74.000 pengő államsegély mellett csak 46.000 jár ma, a theológiánál pedig ugyane címen kerek 50.000 pengővel kapunk kevesebbet ma, mint akkor. Ez az 50.000 pengő az, ami költségvetésünkben hiányzik s amelyet elő kell teremtenünk, különben összeroskadunk. Le kell tehát a kerületnek arról mondania, hogy tisztán a maga tőkéiből lássa el az egyházközségek két legfontosabb szükségletét: a központi adminisztrációt és főképen a papképzés vitális és mindent megelőző érdekét. Eddig a nagy gyűjtők: a Török Pálok és Darányi Ignácok jóvoltából ezt megtehette, de mikor erre nincs mód, természetesen áthárul a teher egy része, hitem szerint igen rövid időre, az egyházközségek útján, az élő gazdasági forrásra: a gyülekezeti tagok áldozatkészségére. Tudom, hogy ez nagyon nehéz időben jön, tudom azt is, hogy nem kicsiny a teher, ami ezzel jár, de ezidőszerint nem tudok más megoldást a theológia átmeneti konszolidálására, mint ezt.

Egyházpolitikai kérdések

Egyházpolitikai téren az utóbbi időben a hangulat szokatlanul ideges volt. Ez hozzájárult ahhoz, hogy a tiszta elvi álláspont elmosódjék, s az egyedül helyes, történelmileg adott felfogás felelős és jogilag szabályos érvényesítése helyett a napisajtó porpatvarává válják közéletünknek ez a legfontosabb és legkényesebb kérdése. A vita egészen helytelen tételek körül forgott s a kérdések így állítottak fel: A protestánsok hazafiságától elvárjuk, hogy minden áldozatot elhordozzanak és minden sérelmet eltűrjenek propter bonum pacis¹⁴. Még az a tétel is járta, hogy a református egyháznak kétféle egymással szembenálló egyházpolitikája van: egy agresszív és egy megalkuvó s kísérletek tettek arra nézve, hogy ez a két irány szabadon mérkőzve, egyik megszerezze magának a református közvéleményt. Legyen szabad a helyes orientáció kiinduló pontjául megjelölnöm a konventi elnöki tanácsnak 1929 október 26-án hozott egyhangú határozatát. Ebben kifejezésre jutott egyrészt az, hogy csak egy magyar református egyházpolitika van, az, amelyik egyenes folytatása a 16–17. század nagy szabadságküzdelmeinek, a reformkor tiszta és magas eszmei felfogásának, a Ferenc József-éra nemzeti és pozitív szabadelvűségének s jelenben a református egyház közjogi és erkölcsi birtokállományának biztosítására az egyház nagy missziójának akadálytalan érvényesülésére törekszik. Tévednek tehát azok, akik meghasonlást tételnek fel, vagy akarnak szítani a református egyház különböző tényezői között, mert a módszerbeli különbségeknek látszata nem jelenti a lényegben való eltérést. De épen ez a lényegben való egyezés fogja magával hozni a módszer egységét is, amire nézve meg van a konventi elnöki tanács határozata óta minden reményem. Továbbá azt is meg kell mondanom, hogy mi, protestáns magyarok, nemcsak a magunk számára csinálunk egyházpolitikát, hanem a nemzet számára, azaz olyan egyházpolitikát akarunk csinálni, amely minden egyház igaz érdekét a másik sérelme nélkül a nemzet főjavanak parancsoló elve alapján kívánja szolgálni. Tehát azt várjuk és azt akarjuk, hogy ezt minden jó magyar hazafi, bármely felekezethez tartozzék, magáévá tegye és annak követése által a jog, törvény és igazság nagy ügyét szolgálja. Alaptörvényeink erre vonatkozóan döntően határoztak, csak e törvények becsületes és hű végrehajtásáról van szó: az egyenlőség és viszonyosság érvényesüléséről, a jogok és kötelességek egész

¹⁴ a békekesség kedvéért

mezején. Épen azért ellene vagyunk minden olyan törekvésnek – akár öntudatos, akár öntudatlan, – amely egyik egyháznak akár hagyományok, akár a numerikus többség, vagy hatalmi aspirációk alapján államegyházzá való átfelkészítést célozza. Nem is elsősorban a magunk, hanem a nemzet szempontjából. Mi ígyis-úgyis kisebbségi egyház vagyunk, s a kálvinizmus meg tud élni Olasz-, Francia- vagy akár Spanyolországban is. Hanem azért, mert nemzetünknek századok során megszerzett erkölcsi javait: lelki épségét és belső szabadságát féltjük attól, hogy bármely egyház benne államegyházzá váljék. Az államegyház typosában mi féltjük az államot az egyháztól, s az egyházat az államtól. Épen ezért aggasztó jelenségnek tartunk minden olyan tünetet, midőn az állam anyagi erői törvényhozási közbevetetés nélkül, észrevétlenül átömlenek az egyház csatornáiba; midőn állami funkciókat minden felelős és tétéles intézkedés nélkül egyházi szervezetek, intézmények végeznek el; midőn az autonóm élet terén egyházi szempontok és felekezeti érdekek érvényesülnek; midőn az állam szuverénitása elméletben vagy gyakorlatban kénytelen meghajolni egy külön politikai szuverénitási heteronómiája előtt. Rá kell mutatnunk arra is, hogy a számarány elve jogbiztosíték akkor, ha a természetszerűen védekező kisebbség alkalmazza minimális igényeinek biztosítására, de numerus clausus akkor, ha a többség alkalmazza a kisebbségi *egyedek* ellen. Követeljük az egyház és állam elvi megkülönböztetését, hogy a gyakorlati segítség és cooperatio egyenlő elvek alapján zavartalanul keresztülvihető legyen. E kérdésekben a magyar protestáns egyházpolitika sohasem alkudhatik meg és sohasem lanyhulhat meg, mert a jog és igazság drágább, mint a béke, a nyugalom és a kényelem. De viszont nekünk tudnunk kell, hogy ilyen egyházpolitikát csak akkor tudunk érvényesíteni, ha egyházunk belső életképessége, spirituális ereje és morális súlya a lehető legnagyobb. Az egyházpolitikának háttvédje és hadtápjá az evangelizáció és a lelki ébredés. Legjobb egyházpolitikát az csinál, aki lelkeket hódít és Krisztus számára ejti foglyul az egyeseket, mert ez által az emberi jognak és emberi igazságnak a Szent Lélekből származó hatékonyságot biztosít. Még egyebet is elér ezzel. Eléri azt, hogy harcaiban kíméletes lesz, hogy erősebb legyen; sértéssel nem rontja igazsága erejét; provokációval nem keresztezi saját védekező stratégiáját, mindenkéfelett pedig betölti a szeretet királyi parancsát s békességre igyekezővel szegény hazánk súlyos helyzetén könnyebbíteni segít. Újólág hangsúlyozom, hogy az ilyen egyházpolitika elsősorban az állam érdeke. Nem jó az, ha minden állás betöltésénél megbirkózik egymással az egyházfőknek a befolyása; szomorú, ha évente több száz levél panaszolja nekem, hogy írjuk azért nem kapta meg ezt vagy azt az állást, mert református, még szomorúbb, ha ugyanannyi vagy még több hasonló panaszú levelet kapnak a katolikus, vagy evangélikus püspök urak. Nagy-Magyarország belepusztult a nemzetiségi kérdésbe; csonka-Magyarország belepusztul abba, ha az egyházak spirituális nemzetiségek lesznek. Épen azért állapítsuk meg, hogy minden nemzetiségi politika kulcsa elsősorban a kormány, másodsorban a majoritás¹⁵ kezében van. A kisebbség rendesen olyan, minővé ez a másik kettő teszi.

Amerikai utam

Jelentésem végén legyen szabad néhány szóval beszámolnom amerikai utamról. Ennek az útnak jórésze az én egyéni vállalkozásom volt, abból következett, hogy magamat az ige misszionáriusának tekintem korom minden magyarjai között. De volt egy hivatalos része: képviseltem egyházamat Dr. Antal Géza püspök és Dr. Kováts J. István főjegyző urakkal a Presbyteri Világszövetség bostoni nagygyűlésén. E minőségünkben kaptuk hárman az egyetemes konventtől azt a külön megbízást is, hogy tegyük tanulmány tárgyává az amerikai egyházi helyzetet s a különböző magyar református denominációk

¹⁵ többség

között levő meghasonlások okait tárjuk fel. Erről a speciális feladatról a konventnek tartozunk közös jelentéssel, tehát itt nem terjeszkedhetem ki rá; mindez azonban nem akadályoz abban, hogy amerikai utam főbb benyomásairól, ottani missziói munkám általános vezérelveiről a főtiszteletű közgyűlésnek be ne számoljak.

Amerikai utam alatt megfordultam körülbelül ötven gyülekezetben. Ezek közül négy a független egyházhoz, kettő a kanadai régi presbyterianus egyházhoz, hat az amerikai presbyteri egyházakhoz tartozott, egy egészen különálló volt, a többi a Ref. Church-be tagozódott, akár a magyar, akár az amerikai egyházmegyék útján. Ebben az 50 gyülekezetben 46 istentiszteleten szolgáltam prédikációval, 16 esetben végeztem agendális¹⁶ funkciót, tartottam 47 adhortációt, 15 előadást és 9 konferenciái beszédet; 10–12-öt angol nyelven, a többit magyarul. A legtöbb helyen meglátogattam a nyári, vagy a vasárnapi iskolát, részt vettem a nőegylet, az ifjúság, vagy valami missziói szerv közgyűlésén. Amerikai szokás szerint istentisztelet, vagy összejövetel után az összes jelenlevőket bemutatták s azokkal mind kezét szorítottam. Ez a munka területileg Északamerikának csak igen kis részébe szorítkozott, de a bejárt terület mégis jóval nagyobb, mint a német birodalom, vagy a volt osztrák-magyar monarchia területe. Az egyes gyülekezetek mindenütt nagy szeretettel és meg nem köszönhető szívességgel fogadtak; az érdekelt egyházi közületek közül hivatalosan is kitüntető megbecsüléssel a Reformed Church of U. S. fogadott, melynek feje: Dr. Schaeffer Károly egyházi elnök úr több gyülekezet meglátogatásában velem együtt vett részt és velem együtt szolgált; ennek az egyháznak tulajdona a lancasteri Franklin-Marshall főiskola, mely a tőle telhető legmagasabb kitüntetéssel, az LL. D. fokozattal is megajándékozott s olyan megbecsülésben részesített, aminő magyar református embernek ez egyház részéről még sohasem járt ki. Óhajtanám, hogy a Dunamelléki egyházkerület, melyre az én igénytelen személyemen keresztül ez a rokonszenv maradék nélkül visszahárul, a Reformed Church in U. S. elnökének: Schaeffer Károly úrnak, továbbá a lancasteri főiskola elnökének: Dr. Richards professzor úrnak és a rektorának: Dr. Apple professzor úrnak, valamint a daytoni theol. főiskola igazgatójának Dr. Leich professzor úrnak köszönetét és rokonérzését jegyzőkönyvi határozatban is fejezze ki.

Meg kell állapítanom azt, hogy az amerikai egyházi munka méreteinél és nehézségeinél fogva egyike a legfontosabbaknak a diaspora-magyarság és a magyar kálvinizmus életében. Az a 101 gyülekezet, ugyanannyi lelkész és nyári iskola, ezernél több presbyter, a Lelkészegyesület és munkája, a Református Szövetség, a ligonieri árvaház olyan szellemi és fizikai munkát jelent és olyan gazdasági erőt fordít istenországába és a magyar református ügy céljaira, ami idehaza tiszteletet és elismerést érdemel. Maga a Reformed Church eddig már körülbelül félmillió dollárt, évenként 40–50.000 dollárt fordított és fordít az amerikai magyar reformátusok hitének s ebből kifolyóan magyarságának megtartására. Ennek az áldozatnak is be kell látnunk nemességét, nagyságát és önzetlenségét; mert azt az úgylis bekövetkező célt, hogy az amerikai magyarság az ottani óriási nemzeti kultúrában felszívódjék, e segítség nélkül hamarabb el lehetne érni. Minden áldozat tehát, melyet a Reformed Church hoz, önzetlen azért, mert Isten-országát és a magyar ügyet szolgálja saját politikai és nemzeti haszna ellenére, illetve annak eltolásával. Meg kell állapítanom azt is, hogy a munka kemény és tragikusan komoly. A bevándorlási kvótának háború utáni megszorítása egészen új helyzetet teremtett az ottani magyarság számára. Új erővel nem frissülhet fel, haza nem jön, mert az életszínvonal rettentő különbsége miatt ottani jólétét az itteni helyzettel nem cseréli fel. Ennélfogva idő kérdése, hogy a 120 millió gyengyelvű nemzet hihetetlen ereje felszívja és áthasonítsa a magyar vért. Tehát az ottani

¹⁶ liturgiai

magyarság sorsa meg van pecsételve, csak az a kérdés, melyik gyülekezet meddig állja? Lelkészeink egy olvadó jégtáblán próbálnak virágos kertet ültetni és házat építeni; ez adja munkájuk tragikus komolyságát. Nehézzé teszi a munkát az, hogy az egyházat semmi más erő sem tartja össze, mint a lelkipásztori munka személyes vonzóereje. Ez azt jelenti, hogy a lelkésznek és családjának mindennapi idegfeszítő szolgálatára van szükség, hogy a gyülekezet szét ne hulljon. Ez a veszedelem pedig állandóan fenyeget. Nemcsak az erős szociális és gazdasági hullámverés miatt – hiszen egy gyár elköltözése 1–200.000 ember elvándorlását vonja maga után; egy-egy nagy városban utcarészek, sőt negyedek meghalnak, vagy elköltöznek, például a szénkrízis egész járásokat ítél halálra s így kimosódik a templom mellől a gyülekezet; hanem azért is, mert a lelkész saját személyes munkáját nagy kísértések fenyegetik s a centrifugális erőt a különböző versenyegyházak vonzása fokozza. A száz református lelkész nagyobb területen van szétszórva, mint Európa; minden őrálló rettentő árvaságban él; nincs egységbe fogó felsőség; felülről adott program és parancs, fegyelem vagy védelem. Bár az ottani lelkészek fizetése – átszámítva – magasabb, mint az itteni, azért a lelkész s a hivatalnok életszínvonala alig éri el egy közepes gyári munkását. A pásztorok gyorsan változnak, a gyülekezetnek nincs kialakult hagyománya, történelmi egyénisége mindig minden lehet, jó is, rossz is egyaránt. Legnehezebb feladata az amerikai református egyháznak a második nemzedék megtartása. A nyári iskolákban kell megtanítani a gyermekeket magyarul, írni, olvasni és beszélni; ott tanítják a hazai történelmet és hazai földrajzot, itt érintkezik a lelke az óhaza költészetével, szellemével. Ha itt valamelyik gyermekre nézve elvész a csata, soha többé nem lehet neki prédikálni, nem vehet részt az istentiszteleten, s idegenül, elvarázsolva érzi magát a fogyó hazai emlékek anachronizmusában. Az első és második nemzedék között rettentő űr tátong s a lelkipásztor élete volna az az égő híd, amely e nagy közbevetetésen átsegít. Mennyi ég el hiába; mennyi növeli a távolságot, ahelyett, hogy csökkenti! A lelkipásztorok között is nagy szakadékok vannak. Az itthon képzett első generációbeli emberek egészen más lelki alkatúak, mint az ottkünn képzett második generációbeliek. Nem annyira az elméleti képzettség különbségét értem ez alatt, hanem azt, hogy a második generáció lelkészei másképp viszonyulnak az ottani helyzethez, mint az itteniek, bár mindnyájan egyképen jó magyarok. A hazai lelkipásztori módszer nem elegendő odakinn, vagy legfennebb csak az első nemzedék között; a második generációt csak amerikai módszerrel lehet pásztorolni. Ezért nagy szükség van arra, hogy künn végzett lelkészek hazajöjjenek a történelmi Magyarország szellemében megfürödni; az itt végzettek pedig minél előbb tanuljanak meg tökéletesen angolul és sajátítsák el az amerikai praxisból azt is, ami jó. E téren ismét a Reformed Church az, amely helyes utakon jár: nagy költséggel lancasteri főiskolájában magyar rendes tanárt és magyar ifjakat is befogadó internátust tart fenn, hogy az amerikai magyarságnak magyarul tudó és érző intelligenciája és lelkipásztori succrescentiája¹⁷ legyen. Szüntelenül hangsúlyoztam az ottani magyarságnak nagy történelmi hivatását: életükben, személyükben ismertté, rokonszenvesse kell tenniük a világ leghatalmasabb és legfélelősebb népe előtt azt a magyart, amely azért bukott el Trianonnál, mert nem ismerték, vagy félreismerték sorsdöntő népek és egyéniségek. Ennek a jegyében folyt le egész utam, amelynek végső pontja lancasteri doktorrá avattatásom volt. Hétszáz főiskolai hallgató és egy régi, nagy tekintélyű főiskola barátai előtt ez az ünnepély a magyar névnek és a magyar igazságnak ünnepévé szélesült. Azzal a benyomással jöttem el, hogy ha az ottani magyarság hiven betölti hivatását, a beolvadást még félszázadig meg lehet akadályozni. Ez alatt sokminden történhetik s ha nem történnek is, akkor is a beolvadó magyarsággal

¹⁷ itt: utánpótlás

az Egyesült Államok lelkébe felszívódnék a magyar géniusz megbecsülésének és a magyar igazság ismeretének tudata. Minden felszívódó magyar vércsöppnek egy amerikainak rokonszenve és megértése legyen az ára, amelyet a magyar ügy és a magyar sors iránt érez.

Kedves kötelességemnek ismerem, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki Dr. Kováts J. István egyházkerületi főjegyzőnek és Dr. Hetessy Kálmán egyházkerületi aljegyzőnek azért az odaadó és fáradságos munkáért, amellyel távollétem alatt helyettesítettek. Dr. Hetessy Kálmán június 1.-től augusztus közepéig, Dr. Kováts J. István augusztus közepétől október 25.-ig hordozta a püspöki hivatal adminisztratív munkavezetésének terheit. Elnöki teendőimet Kiss Zsigmond esperes úr látta el. Mindeme hathatós és szakértő szolgálat mellett is fokozottabb felelősség hárult főgondnok úr Őexcellenciájára és fokozottabb munka az egyházkerület tisztviselőire, elsősorban Dr. Nagy Sándor püspöki titkárra. Kérem, fogadják hálás köszönetemet.

Egyéb, kisebb szolgálataim során megemlítem, hogy voltam Pécsen, a negyedik baranyai gyermekeket megkeresztelni; Nagykőrösön, Göde Lajos kedves benső munkatársamat, volt püspöki másodlelkészt beiktatni új lelkesítő állásába, Sopronban, Debrecenben, Hajdúszoboszlón a Magyar Prot. Irodalmi Társaság estélyein előadást tartani.

Most pedig férfias elszántsággal és bízó reménységgel fogjunk kezét mi is, e nemzedék magyarjai, hogy nagy szolgálatunkat valahogy elvégezzük.